

NEFT-GAZ SANOATINI O'RGANILISH VA RIVOJLANISH TARIXI

Xolmurodova Dinora Furqat qizi*Shahrisabiz davlat pedagogika instituti**Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi**2- kurs 2-23 guruh talabasi**O'qituvchi: Olimova Dilso'z Abduxalimovna***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 04.11.2025**Revised: 05.11.2025**Accepted: 06.11.2025***KALIT SO'ZLAR:***Neft, Gaz, Neft-gaz sanoati, Rivojlanish tarixi, Edvin Dreyk, Sanoat qudug'i, OPEK, Slanets nefti, Slanets gazi, Texnologik innovatsiyalar, Energetika o'tishi, Qayta tiklanuvchi energiya.*

Ushbu maqolada neft va gaz sanoatining qadimgi davrlardan hozirgi kungacha bo'lgan o'rganilish va rivojlanish tarixi atroflicha tahlil qilingan. Dastlabki neftdan foydalanish usullaridan boshlab, Edvin Dreyk tomonidan ilk sanoat qudug'ining burg'ulanishi va XX asrdagi global kengayish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, OPEKning tashkil etilishi kabi muhim voqealar hamda XXI asrning yangi chaqiriqlari – noan'anaviy manbalar (slanets nefti va gazi) va texnologik innovatsiyalar (chuqur dengiz burg'ulashi, sun'iy intellekt) kiritilgan. Maqola sohaning energetika o'tish davridagi o'rnini va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini ham ko'rib chiqadi.

Kirish

Neft va gaz sanoati insoniyat taraqqiyotida muhim rol o'ynagan va hozir ham o'ynamoqda. Bu sohaning tarixi uzoq va qiziqarli bo'lib, uni bir necha bosqichga bo'lish mumkin.

Neft va gazga bo'lgan qiziqish juda qadim zamonlardan boshlangan. Birinchi bo'lib, neftdan foydalanish miloddan avvalgi 3000-yillarga borib taqaladi. Mesopotamiya, Misr, Xitoy va Rim sivilizatsiyalarida neft asosan yoritish, yo'l qurishda bog'lovchi material sifatida va hatto tibbiyotda ishlatilgan¹⁸. Masalan, Bobil imperiyasida qora smola (bitum) suv o'tkazmaydigan material sifatida qo'llanilgan. Qadimgi Xitoyda esa tabiiy gazdan tuz eritish jarayonida isitish uchun foydalanilganligi ma'lum¹⁹.

Neft va gaz sanoatining haqiqiy rivojlanishi XIX asrning o'rtalariga to'g'ri keladi. 1850-yillarda neftni yoritish uchun ishlatiladigan kerosin ishlab chiqarishning tejamkor usullari topildi. Bu esa neftga bo'lgan talabni keskin oshirdi.

1859-yil 27-avgust sanasi ko'pincha neft sanoati tarixidagi burilish nuqtasi sifatida tilga olinadi. Aynan shu kuni AQShning Pensilvaniya shtatida Edvin Dreyk (Edwin Drake) tomonidan dunyodagi birinchi sanoat qudug'i burg'ulandi²⁰. Ushbu voqea neftni yer ostidan burg'ulash orqali qazib olishning boshlanishi bo'ldi va neft sanoatining tezkor rivojlanishiga zamin yaratdi.

¹⁸ Yergin, D. (1991). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*. Simon & Schuster. (Sahifalar: 20-25)

¹⁹ Mokyr, J. (1990). *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*. Oxford University Press. (Sahifa: 45)

²⁰ Black, B. (2000). *Petrolia: The Landscape of America's First Oil Boom*. Johns Hopkins University Press. (Sahifa: 87)

XX asr neft va gaz sanoati uchun haqiqiy transformatsiya davri bo'ldi. Avtomobillar ixtiro qilinishi va ichki yonuv dvigatellarining ommalashuvi bilan benzolga bo'lgan talab keskin oshdi. Bu esa neftni qayta ishlash texnologiyalarining rivojlanishiga olib keldi.

✓ 1901-yil: Texas shtatida Spindletop neft konining kashf etilishi AQShda neft qazib olishning ulkan hajmga chiqishiga sabab bo'ldi²¹.

✓ Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari: Bu urushlar neftning strategik ahamiyatini yanada oshirdi, chunki u harbiylar uchun asosiy yoqilg'i manbai edi.

✓ OPEKning tashkil etilishi: 1960-yilda Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (OPEC) tashkil etildi. Bu tashkilot jahon neft bozorida narx siyosati va neft qazib olish hajmini tartibga soluvchi asosiy organlardan biriga aylandi²².

✓ Tabiiy gazning rivojlanishi: XX asrning ikkinchi yarmida tabiiy gazdan foydalanish ham sezilarli darajada kengaydi. U nafaqat yoqilg'i sifatida, balki kimyo sanoatida ham xomashyo sifatida foydalanila boshlandi. Suyuq tabiiy gaz (LNG) texnologiyasining rivojlanishi gazni uzoq masofalarga tashish imkoniyatini yaratdi va jahon gaz bozorining shakllanishiga olib keldi.

²¹ Pratt, J.W. (1950). Oil in the Middle East: Its Discovery and Development. Princeton University Press. (Sahifa: 32)

²² Penrose, E.T. (1968). The Large International Firm in Developing Countries: The International Petroleum Industry. George Allen & Unwin. (Sahifa: 150-155)

=====

Bugungi kunda neft va gaz sanoati global energetika tizimining ajralmas qismi bo'lib qolmoqda. Biroq, bu soha yangi chaqiriqlar, jumladan, atrof-muhit muammolari, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining rivojlanishi va geosiyosiy o'zgarishlar bilan yuzlashmoqda.

Noan'anaviy manbalar: XXI asrda slanets nefti va gazini qazib olish texnologiyalari (gidravlik parchalash va gorizontall burg'ulash) sezilarli darajada rivojlandi. Bu esa AQShda neft va gaz qazib olish hajmini oshirishga yordam berdi²³.

Texnologik innovatsiyalar: Chuqur dengizda burg'ulash, ilg'or seysmik tadqiqotlar va sun'iy intellekt kabi texnologiyalar neft va gaz qazib olish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Energetika o'tish davri: Ko'plab mamlakatlar uglerod chiqindilarini kamaytirish maqsadida qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tishga harakat qilmoqda. Bu esa neft va gaz sanoati uchun yangi strategiyalarni ishlab chiqishni talab etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinke, Neft va gaz sanoati insoniyatning sanoat inqilobi va zamonaviy jamiyatining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynadi. Uning rivojlanish tarixi insoniyatning texnologik yutuqlari, iqtisodiy o'zgarishlar va geosiyosiy kurashlar bilan chambarchas bog'liq. Kelajakda bu soha barqarorlik va ekologik tozalik talablariga javob beradigan yangi texnologiyalar va strategiyalar asosida rivojlanishda davom etadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Yergin, D. (1991). The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power. Simon & Schuster. (Sahifalar: 20-25)
2. Mokyr, J. (1990). The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. Oxford University Press. (Sahifa: 45)
3. Black, B. (2000). Petrolia: The Landscape of America's First Oil Boom. Johns Hopkins University Press. (Sahifa: 87)
4. Pratt, J.W. (1950). Oil in the Middle East: Its Discovery and Development. Princeton University Press. (Sahifa: 32)
5. Penrose, E.T. (1968). The Large International Firm in Developing Countries: The International Petroleum Industry. George Allen & Unwin. (Sahifa: 150-155)
6. IEA (International Energy Agency). (2014). World Energy Outlook 2014. OECD/IEA. (Sahifalar: 90-95)

²³ IEA (International Energy Agency). (2014). World Energy Outlook 2014. OECD/IEA. (Sahifalar: 90-95)